

Sms'jes uit de Middeleeuwen

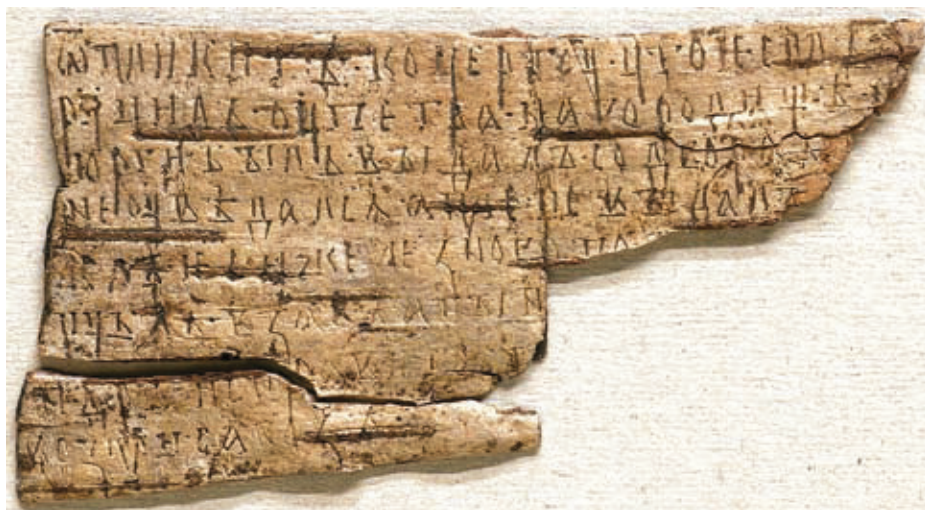
Toen de Leidse hoogleraar Slavische taalkunde Jos Schaeken vorig jaar in Frankrijk met vakantie was, pelde hij een stuk berkenbast van een boom, bevochtigde het en kraste er met een mesje in. “Ik wilde weleens weten hoe dat eigenlijk werkt”, zegt hij, “en het ging betrekkelijk gemakkelijk.”

Jos Schaeken is een van de weinige ‘berestologen’ op de wereld – geleerden die oude stukjes berkenbast bestuderen waar mensen uit Noordwest-Rusland in de late Middeleeuwen hun teksten in hebben zitten krassen. *Beresta* is het Russische woord voor ‘berkenbast’. Op dat goedkope en gemakkelijk te bewerken materiaal schreven gewone Russen elkaar informele briefjes met rekeningen, grappen, liefdesverklaringen, dreigementen en huwelijksaanzoeken: “Trouw met mij. Ik wil jou en jij mij.”

Al die briefjes bij elkaar geven een inzicht in de alledaagse taal van het Rusland van bijna duizend jaar geleden. Meestal is het moeilijk om te achterhalen hoe mensen in die tijd met elkaar spraken. Voor het Nederlands hebben we daar bijvoorbeeld nauwelijks een idee van. Voor het Russisch moest men het tot 1951 – toen de eerste beschreven berkenbast ontdekt werd – doen met kerkelijke en religieuze teksten, die in een plechtige en uit Bulgarije geïmporteerde taal waren opgesteld. Dankzij de berkenbasten, waarvan er inmiddels ruim duizend zijn geïdentificeerd, komt het alledaagse leven van lang geleden ineens dichterbij. Door de omvang – op berkenbast kun je geen lange epistels schrijven – en door de alledaagse, misschien zelfs wel slordige stijl lijken de berichten wel wat op sms'jes. Aardig is dat ze bovendien niet alleen door mannen geschreven zijn, maar ook door vrouwen en kinderen.

■ VIERKANTE MILLIMETER

De gemeenschap van berkenbastdeskundigen is maar klein: in Rusland zelf houden zich slechts enkele tientallen op hoog niveau met het vak bezig en daarbuiten zijn het er hooguit nog eens tien. “Ik zou ze gemakkelijk allemaal op mijn werkkamer kunnen uitnodigen”, zegt

Berichten op stukjes berkenbast geven inzicht in het leven en de taal van middeleeuws Rusland.

Schaeken, terwijl hij om zich heen wijst in zijn niet al te grote kantoor.

Wat is de lol van dat soort werk? “Ik houd ervan op de vierkante millimeter te werken. Dat doen we soms letterlijk.” Hij toont een foto van een stukje berkenbast van twee of drie vierkante centimeter waarop drie letters geschreven staan. “En zelfs over zo’n snipper vallen dan toch nog wel een paar interessante dingen op te merken”, zegt Schaeken glimpend van genoegen. Zijn belangstelling geldt daarbij vooral kleine klankverschuivingen: “We weten dat in het Russisch de klankcombinatie *ke* ooit is veranderd in *tse*. Er werd altijd gedacht dat dit al voor de Middeleeuwen in heel de Slavische wereld gebeurd was. Maar op de berkenbasten zien we nog heel vaak *ke* geschreven staan – té vaak om te kunnen denken dat het al-

ne Russisch; aan vertalingen in het Engels wordt nog gewerkt. “Het voordeel van zo’n website is dat alle teksten nu beschikbaar zijn voor alle belangstellenden. We hoeven nu niet meer helemaal naar Moskou of Novgorod om die details te raadplegen.” Om alle details goed weer te geven, zijn de teksten zelfs uit drie verschillende invalshoeken gefotografeerd: zo kun je het reliëf van de inkevingen bestuderen.

■ PRESIDENT POETIN

In Rusland is de belangstelling voor de berkenbasten groot. Dat heeft minder met de verandering van *ke* naar *tse* te maken dan met de historische sensatie die de bekraste stukjes boomschors geven. Sommige vertellen kleine drama’s in een notedop. Een ontroerend voorbeeld is een briefje dat een vrouw waar-

Dankzij de berkenbasten komt het alledaagse leven van lang geleden ineens dichterbij.

leen maar verschrijvingen waren.”

Samen met zijn Russische collega’s heeft Schaeken de afgelopen jaren een website opgezet waarop foto’s van alle stukjes berkenbast te vinden zijn, met onder andere vertalingen in het moder-

schijnlijk schreef aan haar geliefde die niet was komen opdagen op een afspraakje: “Wat neem je me kwalijk, dat je deze week niet bij me gekomen bent? Ik heb je als mijn eigen broer behandeld. Heb ik je werkelijk gekwetst met datge-

ne wat ik jou gestuurd heb? Ik weet dat het voor jou onaangenaam is. Als het gemakkelijk voor je zou zijn, zou je je uit de ogen van de mensen weggerukt hebben en heimelijk gekomen zijn.”

Zulke fragmenten vertellen ons ook iets over de positie van vrouwen in de vroege Middeleeuwen: kennelijk konden ook zij in die tijd schrijven, en was het niet ongewoon dat ze minnaars cadeau-tjes stuurden of hen verwijtend toespraken als zij daar niet op reageerden.

Vanwege alle publieke belangstelling is ook president Poetin een keer komen kijken op een graafplaats in Novgorod, de Noordwest-Russische stad waar de grote meerderheid van de berkenbast-fragmenten tot nu toe gevonden is. “Hij beloofde toen dat er een verrijdbaar afdak zou komen”, vertelt Schaeken. “Tot nu toe is dat er nog niet. De opgravingen kunnen vanwege het klimaat maar zo’n twee maanden per jaar plaatsvinden. Als het dan regent, gebeurt er een heel jaar niets.”

■ “GEEN BIER MEER”

Waarom er zo veel berkenbasten in Novgorod worden gevonden, is niet helemaal duidelijk. Misschien werden ze elders in Rusland en zelfs elders in Europa ook wel geschreven, maar zijn ze in deze streek het best bewaard gebleven vanwege de bijzondere manier waarop men eeuwenlang elke vijftien jaar uiterst voorzichtig nieuwe fundamenten voor de huizen legde: de meeste berkenbasten worden tussen twee lagen fundamenten gevonden.

De hoogleraar probeert de belangstelling voor zijn kleine vakgebied ook buiten Rusland groter te maken, onder andere door de Russische teksten te vergelijken met oude privécorrespondenties elders in Europa. Zo zijn er in de Noorse stad Bergen runeninscripties aangetroffen die veel gemeen hebben met de berkenbasten. Al is het maar omdat in allebei af en toe over armoede wordt geklaagd: “Het ontbreekt mij aan veel, kameraad. Er is geen bier meer, en ook geen vis”, schreef een Viking rond 1300, zoals iets eerder een jongen aan zijn ouders in Novgorod had geschreven: “Verkoop de hoeve, kom hierheen – naar Smolensk of naar Kiev. Het brood is hier namelijk goedkoop.” De taal van de mensen die vroeger in Europa in armoede leefden, wordt zo langzaam maar zeker ontsloten door het onderzoek naar kleine, eeuwenlang genegeerde briefjes. ■

Zie ook <http://website.leidenuniv.nl/~schaeken/oratie/onfim.jpg> en <http://gramoty.ru/>

‘Niels’

Dankzij opleidingsinstituten als Radio TV West en Radio en TV Rijnmond, komen er steeds meer Rotterdammers in Hilversum werken. Daar is niets op tegen. Ik ben een voorstander van emancipatie. Vlak ook de invloed van Carrie niet uit, iemand wier naam steevast wordt voorafgegaan door het woordje *columniste*. Alsof iemand zou kunnen denken dat ze huisvrouw was. Door die tsunami aan Rotterdammers in de landelijke media neemt één angstwekkend spraakgebrek hand over hand toe. Ze kunnen daar de opeenvolgende klanken *u* en *w* niet uitspreken als ze worden voorafgegaan door een *ie*-klank. Dit is angstwekkend omdat je weet hoe snel dergelijke affectaties gemeengoed worden.

Is er nog niels? Nee, er is geen niels.

Hier is de Radio Nielsdienst verzorgd door het ANP.

Geen niels is goed niels.

Er is niets niels onder de zon.

Voor het laatste niels schakelen we over naar de studio Den Haag.

Je moet je niet voorstellen hoe zo’n Rotterdammer woorden als *nieuwlichter* of *Nieuwlinks* zou uitspreken.

Ik heb twee vrienden uit Rotterdam, Hugo Borst en Wilfried de Jong, beiden *niels*-zeggers van het eerste uur.

Voor de rest geen niels.

O, dat is Hugo. Die heeft zeker weer iets niels.

Rotterdammers houden er nu eenmaal van in het niels te zijn. Jammer dat ze zo’n moeite hebben met de uitspraak van sommige Nederlandse woorden.

Het is geen niels dat Rotterdammers veel meer de behoefte hebben om voor hun stad op te komen dan bewoners van bijvoorbeeld de hoofdstad. Mocht dit stukje reacties uit Rotterdam teweegbrengen, dan zou dat voor mij geen niels zijn.

Hugo en Wilfried zijn beiden journalisten met een grote niels-honger.

Als de voornaam Niels in Rotterdam voorkomt, dan heeft de jongen die zo heet een probleem van Abbott-en-Costello-achtige proporties, de koningen van het absurdistisch misverstand.

- Niels!

- Wat? Is er niels?

- Nee, ik roep Niels.

- Is het goed niels?

- Wat is goed niels? Ik roep Niels.

- Wie niels roept, moet niels hebben.

- Natuurlijk moet ik Niels hebben, anders riep ik geen Niels.

Het is een kwestie van het tuiten van de lippen. Wie ‘niels’ zegt, hoeft zijn lippen niet te bewegen. ‘Niels’ zeggen is een binnensmondse activiteit. De juiste uitspraak van het woord *nieuws* vereist een zekere inspanning van de mond. Rotterdammers moeten hun lippen leren tuiten. Vermoedelijk zoenen ze te weinig.

Henk Spaan